

Az eltévedés útján

BALLA D. KÁROLY: TEJMOZI

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2011
214 oldal, 2990 Ft

”

Balla D. Károly harmadik regénye azokhoz a kortárs regényekhez kapcsolódik, amelyek a felnőtt fiúnak az apához fűződő feldolgozatlan viszonyát tematizálják. A *Tejmozi* című regény emellett az anya és a fiú kötődésének, elválásának a folyamatát és az elhunyt szülők emlékéhez való viszonyulást dolgozza fel. Egy olyan fiatal regényhős tudata és reflexiói kerülnek a kisregény középpontjába, aki az apáról és az anyáról kezd írni vallomásos regényeket, és akit az írás mint az önmeghatározás és az identitásteremtés eszköze segíti a keresésben és a magánya okaival való szembesülésben.

Azonban nemcsak a történet hőse ír regényt, hanem a narrátor is, akinek szerepeltetése a fikció határán egyensúlyozó eljárás: amellett, hogy a mindentudó elbeszélő szereplői tudatát láttatja, valamint hősét és annak apját egyes szám első személyben is beszélgeti, saját írásának olvasója, elemzője és kommentátora is lesz. A regény alakjainak a megteremtése részben közvetve, a mindentudó narrátor elbeszélésén és a fiú visszaemlékezésein keresztül, részben pedig közvetlenül, az apa és a fiú beszélgetése révén történik.

Balla D. Károly regényének a címe egyfelől arra a tejüvegre utal, amelyen keresztül a regény hőse gyerekként apja műtermében aktmodelleket látott, és – vallomása szerint – öntudatra ébredt, másfelől a hős által látott tejfehér köd visszatérő motívuma a visszaemlékezésnek, a tisztánlátásnak és a múlt értelmezésének a nehézségét sejteti. Az elgondolkodtató, játékos és metaforikus cím a szöveg képgazdag nyelvhasználatát, érzékletes és filmszerű nyelvi képteremtését is jelzi. A hosszabb-rövidebb szövegrészek úgy követik egymást, mint ahogy egy filmben a különféle időben és helyszínen játszódó jelenetek filmkockái következnek egymásra, megbontva a lineáris időrendet és összekapcsolva az élettörténet idősíkjait az emlékezés asszociatív rendje és ismétlődése szerint. Az apához, az anyához és a lánytestvérhez kapcsolódó emlékfoszlányok ismétlődnek, az emlékképek egyre több részlettel bővülnek ki, de az anya regénye nem készül el, az apa regénye hiányos, töredékes marad, hiszen természeténél fogva lezárhatatlan, a szülők halála után az enigma-

tikus múlt feltárása befejezetlen, a kapcsolat kibeszélhetetlen marad.

Néhány kivételtől eltekintve a szöveg nem jelöli tulajdonnevekkel sem a helyszíneket, sem a szereplőket, így növelve jelképségüket. Bár az ukránok és ruszinok lakta városi és természeti környezet aprólékos leírása sejteti a kárpátaljai földrajzi helyszínt, a regény tere-ihöz nincsenek nevek rendelve, ezáltal nyitottá, többértelművé válik a térdimenzió. A regény hőse a saját és az idegen fogalmaival utal a városra, ahol él, valamint perifériaként mutatja be, amivel szemben centrumbként a regény egyéb szöveghelyein előforduló Újvilág fogalmazódik meg.

A főszereplőt a mindentudó elbeszélő a regény hőseként azonosítja, a hős családtagjai pedig szintén névtelenek, a hőshöz fűződő rokoni kapcsolataik jelölik őket, ami e viszonyok jelentőségét emeli ki. Az egyetlen szereplő a regényben, akit tulajdonnév jelöl, a hős Kanadában élő hűgának férje, a nagy tekintélyű kutató, Paul Robert, akinek neve elfedi származását, ukrán-ruszin eredetét, és azt a vívódást is, ami abból fakad, hogy tudata nem tudja összeegyeztetni a modern, korszerű és racionális szemléletet az ősi, hagyományos és mitikus világgal; hagyományai miatt gyökértelenül él.

Feltételezhető, hogy ez a dilemma áll Paul Robert ruszin nagyapjának sorsa mögött is, aki az Újvilágba való kivándorlása, családalapítása és sikerei ellenére halála előtt visszatért szülőföldjére, ahol farkasemberként halt meg. A regény hősének apja halála előtt a ruszin farkasember példázatát hagyományozza fiára, aki éppen szülőhelye elhagyására készül, hogy egy észak-európai országban vendégtanárként dolgozzon. Bár a regény elsősorban a hős élettörténetének mozaikjaira épül, visszaemlékezése az Északi-tenger melletti helyszínen történik, ami az utazási elbeszélések nézőpontváltását eredményezi, ezáltal a saját kultúra idegenként való szemlélete, a másság és az idegenség élménye a saját élettörténet reflektált vizsgálatát is előhívja.

A regény alaphangja a tragikumé, amit a narrátor ironikus reflexiói és néhány játékos gyerekkori emlék komikuma és iróniája ellensúlyoz. A tragikumot az elmúlás és a hiány archetipikus természeti képe, a téli, havas táj felerősíti, és a tél évszaka nemcsak az elbeszélés ideje, hanem az apával közös utolsó élmények időkerete is. Az évszakok váltakozása, a természet rendje és a létezés körforgása hangsúlyossá válik a regényben, a hős és rokonai hétköznapijainak és a múlt eseményeinek a részletei a természet nagy elbeszélésében kapnak értelmet: a család története felidézi a születés, a növekedés, az éretté válás és az elmúlás eseményeit, kiemeli a létezés ciklikusságát, a biológiai létezés tényét.

A történetmozaikok alapján apránként kirajzolódik a család alapvető traumája: az apa rejtélyes okok miatt elhagyta feleségét és két gyereket. A nyelvesszé cseperedő két gyerek közül a fiú keresi a nyelven keresztül az apai titok megfejtését, az apáról szóló regényével és a felé fordulással kettejük viszonyának a tisztázása a szándéka. Bár az anyáról is regényt kezd írni, az írást feladja, a szöveget megsemmisíti. A visszaemlékezés szerint az anya mind a fiú, mind az apa elé korlátokat állított, így például a fiú számára az identitás megragadásának a gátját jelentette: a fiú értelmezése szerint az anya a fiú gyerekkoráról konstruált történetekkel megfosztotta fiát a saját emlékeitől, a személyes emlékezettől.

A regényírás során a fiú alapvető létélménye az elidegenedés: nem tud azonosulni a munkájával, elidegenedik a szülőföldjétől, a kortársaitól, barátnőitől, eltávolodik hűgától, anyjától és apjától, miközben visszakanyarodik kamaszkora dilemmájához, az én és a nem-én közti különbség értelmezéséhez: „csak a saját idegen arcom tükröződjön az üvegen, arcom,

amelyről néha ugyanolyan nehéz megállapítanom, vajon a sajátom-e, mint régi leveleimről vagy kamaszvágyaimról, mint az apám mellett az ő fiaként megélt gyerekkoromról, eltaszított és árva jelenemről, a fülembe érthetetlen szavakat suttogó jövőről. Szükséges volt, hogy úgy álljak az ablak előtt, mintha valami út végén lennék, ahonnan már nincs tovább; nézzem arcomat, a létezésnek ezt a tétova, elmosódó jelét, és várjam, hogy az apámé áttűnjön rajta.” (203)

Az apa életfilozófiája, képzőművészeti tudása és az ajándékozott könyvei a szellemi hagyományozás élményét nyújtják a fiúnak, és az apához fűződő idegenség érzés ellenére a gyermeki táj, a tárgyi világ és a természeti emlékképek az apa személye miatt nyerik el jelentőségüket. Az apa titkos, érzéki luxusélete egy civilizációtól távoli, erdei remetelakban végül a fiú számára beavatást jelent, hiszen nemcsak az apa ottani életmódjába, egy ismeretlen hölgyhöz fűződő viszonyába kap betekintést, hanem örökségként megkapja a házat is, amely az apa eltítkolt alkotásait, az ikonokat rejt, amelyek – feltételezhetően – művészi kiteljesedésének bizonyítékai is.

A fiú elbeszéléseiben az emlékek egy része ismétlődik, ezek közül egy tíz évvel korábbi eltévedés élményének a felidézése mutatja meg a regényíró hős tudatállapotát is. Az eltévedés, vagyis a tájékozódás nehézsége, a keresés és az úton lét olvasható a lélek megpróbáltatásának az allegóriájaként, amely szimbolikus beavatáshoz, a halál birodalmában való bolyongáshoz és újjászületéshez vezethet. A regény hőse a regényírást a beavatással azonosítja, és a regényszöveg megalkotását a lehetetlen vállalkozások közé sorolja, mint amilyen az ember repülésének a képessége. A regény záróképe azonban azt a látszatot kelti, hogy a beavatás és a repüléshez hasonlított regényírás sikerrel érhet véget: az utolsó kép a repülőben leereszkedő hőst mutatja, amint a repülővel áthatol a tejfehér felhőkön.

A regényszöveg reflektál a regény keletkezésének a körülményeire és nehézségeire. Idővel a fiú és a mindentudó narrátor elkülönülő elbeszélő pozíciója egybeolvad, a fiú saját narratív eljárásaként írja le a mindentudó elbeszélő beiktatását, ezáltal elbizonytalanítja az elbeszélői pozíciót, és az olvasói elvárások módosítását kényszeríti ki (192). Bár az olvasó a regény elején elfogadta, hogy a mindentudó narrátor nem a regényvilág része, azon kívül helyezkedik el, a fiú kijelentése a regényében alkalmazott mindentudó elbeszélőről elbizonytalanítja a világteremtés kezdeti szabályának a hitelét, az olvasói tájékozódás szempontjából a narráció megbízhatatlanná és ironikussá válik. Ezt az ironikus üzenetet nem a narrátor és nem a hős mint elbeszélő indítja el, hanem egy rajtuk kívülálló pozícióból a beleértett szerző, és ebből a pozícióból függeszti fel a kezdeti narratori kijelentés érvényét, az alkotás folyamatára ebből a szögből nyerünk rálátást.

A regényszöveg felépítésének és felkínált olvasási stratégiájának az allegóriájaként értelmezhető a fiú gyermeki élménye, amikor a fiú egy várépület szobája előtt álló szilvafa ágán himbálózik fel és alá, hogy a szoba falán lévő kép egy-egy apró részletére pillanthasson, és eközben a teljes képet a pontszerű töredékekből mentálisan alkotja meg (192–193). Ez az epizód értelmezhető az olvasó számára felkínált módszerként, ahogyan a regényben bemutatott események történetévé fűzhetők.

Balla D. Károly regénye jól átgondolt szerkezetű fikatív önelbeszélés, amely finoman kidolgozott metaforikus nyelven keresztül kíséri el az olvasót az öngyógyítás és az újrateremtődés, a hagyományozás és az identitáskeresés útján az egyéni világok konfliktusai között.

Ócsai Éva